

LEONAS BIČKAUSKAS-GENTVILA IR VIDA KNIŪRAITĖ APIE BAUDŽIAVOS PANAIKINIMO REFORMOS PASEKMES LIETUVOJE

1861 m. vasario 19 d. reforma ir vyriausybės potvarkiai 1863-1905 m. laikotarpiu nesudarė palankių sąlygų kapitalizmui žemės ūkyje vystytis. Nebuvo panaikintas skirtinės valstiečių žemės rėžiškumas, dvarininkų žemių įsiterpimas į valstiečių skirtinės žemės laukus, liko nepanaikinti servitutai, valstiečio ūkį slėgė išperkamieji mokesčiai ir įvairūs vietiniai mokesčiai bei prievolės.

Piniginį dvarininkų ir valstiečių ūkio vystymąsi stabdė visa carizmo vykdoma 1863-1905 m. agrarinė politika. Jos pagrindinis tikslas buvo per trumpą laiką įkurdinti devyniose Vakarų gubernijose (Vilniaus, Kauno, Gardino, Minsko, Vitebsko, Mogiliovo, Kijevo, Podolės ir Volynės) tiek "rusų kilmės" žemvaldžių, kad jiems priklausytų ne mažiau kaip du trečdaliai visos dvarininkų žemėvaldos ir kad jie sudarytų ne mažiau kaip pusę visų dvarininkų kiekvienoje minėtoje gubernijoje. Laikydama tikyba pagrindiniu tautybės požymiu, vyriausybė suskirstė visus Vakarų gubernijų gyventojus į "rusų kilmės" ir "lenkų kilmės" žmones. Prie "ne rusų kilmės" arba "lenkų kilmės" žmonių buvo priskirti ne vien lenkai arba sulenkėję bajorai dvarininkai, bet ir mažžemė bei bežemė šlėkta (katalikų tikybos), taip pat ta jos dalis, kurios heraldijų departamentas nepripažino bajorais, taip pat katalikų tikybos miestiečiai ir pirkliai. Tačiau stambiausių latifundijų savininkus (lenkų kilmės) ir vokiečių kilmės (protestantų tikybos) ir Pabaltijo gubernijų dvarininkus patvaldystė laikė patikimais ir priskyrė juos prie "rusų kilmės" žmonių. [...]

Kapitalizmo sąlygomis privatinės žemės nuosavybės susidarymas buvo vienas pagrindinių agrarinės evoliucijos bruožų. Žemėvaldą ribojantys įstatymai trukdė dvarininkų žemėms pereiti į valstiečių rankas. Ši žemėvaldos apribojimo politika buvo viena iš priešasčių valstiečio ūkio padalijimo tarp šeimos narių, mažžemių valstiečių ūkių skaičiaus augimo.

XX a. pradžioje, kilus Rusijoje socialinei-ekonominei ir politinei krizei, patvaldystė buvo priversta peržiūrėti savo agrarinę politiką Vakarų gubernijose. 1905 m. gegužės 1 d. įstatymas panaikino apribojimus katalikų tikybos valstiečiams pirkti žemę Vilniaus ir Kauno gubernijose. Jiems buvo leista pirkti žemę neribotai iš visų žemvaldžių.

Leonas Bičkauskas-Gentvila, Vida Kniūraitė, *Baudžiovos panaikinimas Lietuvoje*, Vilnius: A. Varno personalinė įmonė, 1994, p. 124–125.